

Zmysel a možnosti rozvojového vzdelávania

Erich Mistrík

Anotácia

Text analyzuje nutnosť rozvojového vzdelávania v súčasnom svete a predpoklady pre rozvojové vzdelávanie na Slovensku. Zdôrazňuje globálnu zodpovednosť Slovenskej republiky a slovenských občanov. Poukazuje na potenciálne východiská z problémov súčasného sveta. Problémy aj ich východiská vyplývajú z globalizácie a z doterajšieho civilizačného, ako aj technologického vývoja. Na základe týchto predpokladov text interpretuje základné hodnoty a zmysel rozvojového vzdelávania. Z nich je možné priamo odvodzovať všeobecné i čiastkové ciele rozvojového vzdelávania, ktoré určujú spôsoby realizácie rozvojového vzdelávania. Text zdôrazňuje úlohu vysokých škôl v rozvojovom vzdelávaní.

Kľúčové slová: rozvojové vzdelávanie, predpoklady, globálne problémy, globálne uvedomenie, globálna zodpovednosť, hodnoty, ciele, vysoké školy.

Úvod

Tento text sa venuje možnostiam rozvojového vzdelávania, ktoré priamo vyplývajú z premien súčasného sveta. Zdôvodňuje potrebu rozvojového vzdelávania a interpretuje zmysel takého postupu v súčasnom Slovensku so špeciálnym zreteľom na vysoké školy.

Text sa člení na nasledovné časti:

- **Predpoklady** pre rozvojové vzdelávanie, teda situácia vo svete, ktorá si vyžiadala potrebu vzdelávať pre rozvojovú pomoc a trvalo udržateľný rozvoj.
- **Vzťah Slovenska** ku globálnym problémom. Táto časť vzťahuje na slovenskú situáciu globálne problémy a zdôvodňuje, prečo a ako sa nás tieto problémy dotýkajú.
- Potenciálne **východiská** z problémov súčasného sveta ukazujú, ktorým smerom sa rozvojové vzdelávanie má uberať.
- **Hodnoty** rozvojovej pomoci, teda étos, ktorý je v pozadí rozvojového vzdelávania.

- **Zmysel** rozvojového vzdelávania, ktoré je možné zdôvodniť a interpretovať na základe situácie vo svete.
- Potreba rozvojového vzdelávania a jeho konečný zmysel sú základom pre formuláciu všeobecných a čiastkových **cieľov** rozvojového vzdelávania.
- **Realizácia** rozvojového vzdelávania priamo vyplýva z jeho cieľov, pričom tu budeme klásť dôraz na možnosti vysokých škôl.

Texty v tejto príručke prinášajú detailné pohľady na tieto súvislosti rozvojového vzdelávania, pričom sa dôsledne opierajú o dnes už obsiahlu literatúru k téme. V tomto úvodnom texte nebudeme detailne interpretovať jednotlivé teórie rozvojového vzdelávania, čitateľ nájde základnú literatúru na záver textu. V ďalších textoch v tejto príručke je možné nájsť dostatok odkazov na literárne zdroje, nebudeme preto v tomto texte odkazovať na literatúru. Na tomto mieste ide o vysvetlenie zmyslu, princípov a základov rozvojového vzdelávania.

Za hlavnými časťami tejto kapitoly uvádzame grafy zobrazujúce frekvenciu jednotlivých slov v danej časti. Čitateľom tak ponúkame prehľadnú pomôcku pre rýchlejšie pochopenie týchto častí. Ľahká orientácia v oblakoch slov ponúka pohľad na zoskupenie danej časti a upozorňuje na opakujúce sa – teda dôležité – témy kapitoly. Z oblakov sme vylúčili len niektoré zámená a pomocné slovesá¹.

1. Predpoklady pre rozvojové vzdelávanie – situácia vo svete

Termín „situácia vo svete“ sa v tomto texte vzťahuje zhruba na situáciu **od druhej svetovej vojny**. Pod dojmom svetovej kataklizmy sa ľudstvo začalo dívať na svet ako na jeden celok a začalo pociťovať globálnu zodpovednosť za svoj osud. Optika vládnych, ekonomických aj vojenských štruktúr v rôznych krajinách sveta sa menila – pohľad iba dovnútra vlastnej krajiny a iba na svoje vlastné záujmy sa zmenil na pohľad na vývoj celého ľudstva. To neznamená, že ľudia, skupiny, krajiny prestali presadzovať svoje lokálne a iné obmedzené záujmy. Po druhej svetovej vojne ich však začali vnímať v kontexte celku – v globálnom kontexte.

O tom svedčí založenie novej Organizácie spojených národov po vojne, pretože medzivojnová Spoločnosť národov zlyhala. Svedčí o tom aj postupná integrácia Európy, stále väčšie zasahovanie väčších štátov do záležitostí svojho

¹ Oblaky slov sú vytvorené s pomocou softvéru wordle: <http://www.wordle.net/>

blízkeho i vzdialeného okolia. Globálne myslenie sa prejavovalo napr. aj v takých nehumánnych aktivitách, ako boli rozdelenie sfér vplyvu v Európe medzi Sovietsky zväz a Spojené štáty a ich vzájomné vyvažovanie tak, aby sa svet nezrútil do novej vojnovnej kataklizmy (Riešenie Kubánskej krízy v r. 1962 bola priamym vyjadrením zodpovednosti dvoch mocností za vývoj celého sveta.)

V úzkej súvislosti s politickým vnímaním celku premien sveta sa rozvinul aj globálny pohľad na ekonomické aktivity. Bol prirodzene dôsledkom vývoja ekonomiky sveta, hlavne najsilnejších kapitalistických krajín a silného kapitálu, ktorý potreboval stále väčšiu expanziu do nových teritórií, aby sa mohol reprodukovať. Bez prepojenia s politickou globalizáciou, s vojenskou globalizáciou a postupne aj s mediálnou globalizáciou by sa však globálne šírenie kapitálu skomplikovalo a spomalilo.

Rozvoj jednotného svetového trhu bol síce postupný, a na dlhý čas ho zabrzdila tzv. studená vojna vyplývajúca z rozdelenia sfér vplyvu medzi kapitalistické USA a socialistický ZSSR. Vcelku sa však svetový trh upevňoval a od r. 1990 sa presadil aj v bývalých socialistických krajinách. Jeho mocenským centrom síce dnes prestávajú byť Spojené štáty a o ekonomickú moc na svetovom trhu sa už delia s Čínou, Japonskom, Európskou úniou, ale práve multipolarita svetového ekonomického trhu spôsobuje, že on sa môže globalizovať ešte viac – lebo jednotlivé ekonomické mocnosti sú schopné rešpektovať lokálne podmienky lepšie, ako to mohla kedysi robiť jediná ekonomická mocnosť (porov. pôsobenie Číny v dnešnej Afrike).

Mediálna globalizácia zasa spôsobuje, že sa celosvetovo rozširujú nielen politické a ekonomické aktivity, ale aj určitý pohľad na svet. Médiá, ktoré tak isto fungujú na princípe nákladov a zisku ako akékoľvek iné firmy, vytvárajú a šíria produkty, ktoré im môžu zabezpečiť najväčší zisk. Preto podnikajú na medzinárodnej, a najradšej na celosvetovej báze. Spolu s rozvojom technológií, telekomunikačného a internetového prepojenia celého sveta sa im darí všade šíriť kapitalistický, masovo-spotrebiteľský pohľad na svet.

Od druhej svetovej vojny sa tak svet **globalizoval hlavne politicky, ekonomicky a mediálne:**

Politika neprebíha už len vnútri štátov, ale politické akcie sú plánované s celosvetovým dosahom, pričom mnohokrát aj získavajú celosvetové efekty.

Kapitalistická ekonomika sa nerozvíja ako ekonomika jednotlivých štátov, ale tiež s výhľadom na celosvetovú tvorbu a šírenie produktov výroby.

Médiá kalkulujú so šírením svojich produktov do celého sveta. Pri minimálnom rešpektovaní lokálnych podmienok sa ich produkty skutočne aj stávajú prítomnými na celom svete.

Globalizácia, teda vlastne zjednotenie Zeme cez politické vzťahy, cez ekonomický rozvoj a cez mediálne obsahy, prináša množstvo očakávaných aj neočakávaných, želaných aj neželateľných dôsledkov – tzv. **globálnych problémov**. Práve tieto globálne problémy vyvolávajú k životu potrebu rozvojového vzdelávania.

1.1. Globálne problémy

Globálne problémy, teda hlavne neželané dôsledky globalizácie, ktoré vyvolávajú potrebu rozvojového vzdelávania, možno rozdeliť do troch skupín: sociálne problémy, environmentálne problémy a politické problémy.

Sociálne problémy

Chudoba sa vyskytovala a existuje v každej ľudskej spoločnosti od rozvoja poľnohospodárstva v praveku. Odvtedy sa začala diferenciacia ľudstva na základe prístupu k zdrojom potravy a vtedy začali v spoločnosti vznikať vrstvy bohatších (s prístupom k zdrojom) a chudobnejších (s menším alebo žiadnym prístupom k zdrojom).

Ak dnes hovoríme o chudobe ako o globálnom probléme, neznamená to zjavenie sa globálnej chudoby, ale objavenie sa globálnych dôsledkov chudoby. Pri prudkom náraste počtu obyvateľov Zeme sa prudko zvýšil aj počet chudobných a extrémne chudobných ľudí. Súčasne existujú štáty, v ktorých je veľká časť obyvateľstva extrémne chudobná (napr. Libéria). Veľké počty extrémne chudobných ľudí prudko zaťažujú rozpočty viacerých krajín sveta, komplikujú sociálnu politiku a zvyšujú etnické či sociálne napätie.

Dôsledky extrémnej chudoby sú veľmi rôzne, v mnohých prípadoch môže extrémna chudoba ako dôsledok iných fenoménov, napr. nedostatku vody, či iných zdrojov, viesť až k vojnám. Dnes však vždy vedie k prehĺbovaniu digitálnej nerovnosti: Chudobné vrstvy nemajú prístup k digitálnym technológiám, čo v dnešnom svete spomaľuje ich rozvoj a posúva ich stále viac na okraj spoločnosti. Bohaté sociálne vrstvy majú stále lepší prístup k stále lepším digitálnym technológiám, čo ich vývoj stále zrýchľuje. Cez digitálnu nerovnosť je tak priamym

dôsledkom chudoby ďalšie zväčšovanie chudoby v absolútnom aj v relatívnom meradle (chudobné vrstvy majú stále menej zdrojov, aj pomer ich zdrojov k množstvu zdrojov bohatých vrstiev je stále menší).

Tento fakt sa netýka len chudobných krajín, ale aj bohatších či relatívne bohatých krajín, kde sa napriek rastúcemu bohatstvu celej krajiny môže zvyšovať aj počet extrémne chudobných ľudí (napr. India a podobné procesy je možné sledovať už aj na Slovensku).

Vysoké počty týchto ľudí a obrovské náklady štátu, ktoré si vyžadujú, resp. napätie, ktoré táto situácia vyvoláva, sa prejavuje aj cezhraničným napätím a je politickou záťažou pre celý región, resp. pre celý svet, pretože spôsobuje obrovské migračné vlny, obmedzuje disponibilné zdroje rozvoja pre región a podporuje medzinárodnú kriminalitu.

S chudobou úzko súvisí zlý **zdravotný stav** veľkých skupín obyvateľstvo. Jeho dôsledky a záťaže sú také isté ako pri chudobe – odčerpáva veľkú časť disponibilných zdrojov, spôsobuje veľkú úmrtnosť, čo zasa podporuje vysokú pôrodnosť, ktorá zasa požaduje zvyšovanie zdravotnej starostlivosti... Zo situácie sa stáva bludný kruh s medzinárodnými dôsledkami (napr. šírenie HIV/AIDS, rôznych regionálnych epidémií a pod.).

Nedostatok zdrojov na štátnej, na lokálnej aj na rodinnej úrovni, medzinárodná deľba práce, ako aj politické a vojenské nepokoje majú za následok nedostatočné **vzdelanie** veľkých skupín obyvateľstva. Tento fakt by nemal globálne dôsledky, keby sa ekonomika každej krajiny nezapájala do ekonomickej deľby práce na celosvetovej úrovni. Deti, ktoré sa narodia do chudobného prostredia, sa len ťažko z neho vytrhnú a majú obmedzené možnosti vstúpiť do systému pravidelného vzdelávania. Nedostatočne podnetné prostredie ich detstva im bráni v prekonaní bariér nevzdelanosti. Nevyhnutná detská práca úplne znemožňuje vzdelávanie. V niektorých regiónoch sveta sa detská práca (dokonca detskí vojaci) stávajú súčasťou celosvetovej ekonomiky a bez ich lacnej (mnohokrát úplne neplatenej) práce by nebol možný rozvoj celých sektorov ekonomiky v bohatých krajinách (napr. výroba mobilných telefónov). Na nekvalifikovanej alebo nízko kvalifikovanej práci stoja niekde celé odvetvia hospodárstva (napr. veľká časť textilného priemyslu v Číne), takže vzdelávanie sa tam stáva nežiaducim.

Z tých istých dôvodov sa spolu s detskou prácou v mnohých regiónoch alebo odvetviach ekonomiky podporuje a udržiava lacná ženská práca. **Rodová**

nerovnosť, ktorá by mohla byť len individuálnym problémom, sa v celosvetovej ekonomike stáva globálnym problémom – na udržiavanie žien v podriadenom postavení sú vybudované náboženstvá i fabriky. Reprodukovanie rodovej nerovnosti niekedy pomáha udržať sociálny mier za cenu nerešpektovania ľudských práv žien, alebo pomáha vo vojnových konfliktoch silnejšej strane udržať si moc za cenu väčšieho utrpenia žien ako mužov (známy je fakt viacnásobných dôsledkov vojny pre ženy – vojna ohrozuje ich životy, sexuálne násilie zo strany vojakov zväčšuje ich poníženie, chudoba v dôsledku vojny ich pripravuje o ďalšie zdroje pre ich deti).

To všetko sa odohráva na pozadí **preľudňovania** Zemegule. Veľký nárast počtu ľudí už zďaleka nie je len lokálnym problémom, hoci na viacerých miestach sa lokálne už približuje katastrofe (niektoré oblasti východnej Ázie). Viac ľudí potrebuje viac zdrojov – už nielen vody a potravín, ale aj ropy, pričom viac ľudí aj spotrebuje viac produktov priemyslu, čo zasa vedie k väčšiemu znečisťovaniu životného prostredia (sú známe prepočty, čo by znamenalo pre životné prostredie také používanie automobilov v Číne, ako sa využívajú v USA). Výmera poľnohospodárskej pôdy využiteľnej na obrábanie sa pritom postupujúcou urbanizáciou znižuje, prípadne je vyčistená na maximum, čo vyvoláva zvýšenie využívania syntetických hnojív ďalej zaťažujúcich životné prostredie.

Súčasťou nárastu ľudskej populácie je aj **starnutie** populácie v bohatých krajinách, teda pokles počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Na druhej strane v iných krajinách je príliš veľa ekonomicky aktívneho obyvateľstva, ktoré však nemá dostatok pracovných príležitostí.

Ekonomicky aktívne obyvateľstvo potom hľadá nové pracovné príležitosti v mestách, ktorých počet aj veľkosť celosvetovo prudko narastá. Pokračujúca **urbanizácia** Zeme zaberá ďalšiu poľnohospodársku pôdu, napriek očakávaniam a nádejam prisťahovalcov vedie k narastaniu chudoby v mestách a v rozširovaní chudobných štvrtí (faviel, slamov, osád). Tie ešte viac zaťažujú rozpočet miest, podnecujú kriminalitu, alebo sú živnou pôdou pre medzinárodnú kriminalitu.

Postupujúcou urbanizáciou a narastaním rozdielov medzi chudobnými a bohatými sa v mestách vytvárajú dva svety – štvrte chudoby a štvrte bohatých, často ohraničené múrmi, plotmi, dokonca ozbrojenou strážou v strieľňach. Tento problém sa už nedotýka len krajín tzv. rozvojového sveta, ale aj bohatej Európy (porov. stavanie rôznych protirómskych múrov).

Narastanie bohatstva v niektorých častiach sveta a prehľbovanie chudoby v iných častiach vyvoláva nielen urbanizáciu, ale aj uzatváranie sa regiónov od seba (čoho klasickým prejavom je napr. veľmi prísna schengenská hranica na východe Európskej únie).

Dva svety sa tak nerozvíjajú už len vnútri miest, ale dokonca v medzinárodnom meradle. Metaforické členenie na prvý, druhý a tretí svet z čias druhej polovice 20. st. sa tak vracia. Vtedy malo toto členenie ekonomický aj politický podtext (svet západnej Európy, USA, Japonska a pod. – prvý svet), svet východnej, socialistickej Európy – druhý svet, chudobné krajiny – tretí svet, tzv. rozvojové krajiny). Dnes má členenie na bohatý a chudobný svet jednoznačne ekonomický význam, ten sa však podporuje politickými opatreniami. V niektorých prípadoch prichádzajú k slovu aj vojenské opatrenia, keď chudoba v určitej krajine a kriminalita s ňou spojená ohrozujú iné krajiny (napr. angažovanosť USA v protidrogovej kriminalite v Kolumbii).

Environmentálne problémy

Urbanizácia je na jednej strane sociálnym problémom, na druhej strane problémom životného prostredia. Stále väčšia časť ľudstva nežije v prirodzených prírodných podmienkach, ale premieňa si ich pre potreby svojho pohodlia. Zmenšuje sa podiel poľnohospodárskej pôdy, ale zároveň sa mení lokálna klíma vo veľkých mestách a v ich okolí, narúša sa prirodzený biotop životného prostredia, dokonca sa menia životné podmienky a životné návyky živočíšstva (známy je príklad zmien v živote vtákov pod vplyvom svetelného znečistenia v okolí veľkých miest, prípadne problémy so spánkom u ľudí).

Narastanie počtu obyvateľstva Zeme, postupujúca industrializácia, urbanizácia a zvyšovanie podielu vyspelých technológií na výrobe potravín a na každodennom živote človeka – to všetko spôsobuje stále väčšiu **komplexnú devastáciu** životného prostredia Zemegule.

Urbanizácia postupne odlesňuje obrovské plochy Zeme, pretože človek potrebuje drevo pre stavebný priemysel, priestor lesa na stavbu obydľí, ďalšie priestory pre ťažbu surovín nevyhnutných pre mestá a pre priemysel. Odlesňovanie odvodňuje veľké plochy a komplexne mení prirodzene vyvinutú flóru a faunu (je známy fakt, že v antickom Grécku žili levy v lesoch Grécka, ktoré je dnes ľudskou činnosťou prakticky odlesnené). Urbanizácia odvodňuje priestor okolo riek, pretože

sa človek snaží zabrániť povodňam a narúša prirodzené rozlievanie sa riek do okolia.

Industrializácia pomáha pri globálnom otepľovaní ovzdušia Zeme. Rôzne vedecké teórie síce uvádzajú rôzne poznatky o globálnom otepľovaní, a nie je jasné, či skutočne žijeme v otepľovania atmosféry Zeme. Je však zrejmé, že taká obrovská industrializácia ľudskej činnosti a prostredia, ktorá nastala v poslednom storočí, môže stav ovzdušia len zhoršiť. V prípade priemyslu jadrových elektrární aj v prípade jadrových zbraní môže dokonca spôsobiť totálnu devastáciu ovzdušia okolo Zeme.

Nárast počtu obyvateľstva Zeme a stále väčšie energetické nároky na jeho život približujú človeka k totálnej **energetickej** kríze. Vyčerpatelnosť fosílnych palív, na ktorých stojí moderná industriálna spoločnosť, už nie je len teoretickou možnosťou, ale približujúcou sa skutočnosťou, ktorú len trochu odďaľujú nové spôsoby získavanie energie (tzv. bridlicová ropa). Tlak na spotrebu energie často ženie ľudstvo do úplne samovražednej snahy získavať energiu z biologických zdrojov (napr. repka olejná), čo síce môže zlacnieť jednotku energie, ale v konečnom dôsledku ešte rýchlejšie ničí životne dôležité zdroje (keď sa na veľkých priestoroch nepestuje napr. nevyhnutné obilie, ale repka olejná ako zdroj energie).

Odlesňovanie, globálne otepľovanie a iné dôsledky ľudskej činnosti spôsobujú zatiaľ lokálny, ale v budúcnosti možno narastajúci celosvetový **nedostatok vody**. Voda ako surovina, ktorá sa nedá dovážať na veľké vzdialenosti, môže podstatne obmedzovať rozvoj v určitom regióne – so všetkými dôsledkami ekonomickými, sociálnymi, zdravotnými, politickými, aj vojenskými. Všetky tieto dôsledky dnes už ďaleko presahujú len miestnu úroveň a získavajú medzinárodný význam (viď napr. spor o vodné dielo Gabčíkovo, vysychanie Aralského jazera, alebo využívanie podzemných zásob vody pod Saharou).

Politické problémy

Všetky uvedené globálne problémy majú dnes za následok závažné politické dôsledky, ktoré už skoro nikdy nemajú len lokálny charakter.

Aj rôzne lokálne **vojny** (ako napr. vojna v Kongo alebo v bývalej Juhoslávii) vznikajú, udržiavajú sa alebo sa končia na základe medzinárodných súvislostí. Buď je to zápas o zdroje, ktorý má medzinárodný charakter, ale udržuje sa na obmedzenom priestore (Kongo, Sudán). Alebo je to zápas o charakter regiónu a mocenské posuny v regióne (bývalá Juhoslávia, Gruzínsko, Východný Timor,

Afganistan). Aj občianska vojna vnútri štátu môže mať zásadný celosvetový rozmer (Sýria).

Vo všetkých prípadoch zostáva ako vážnym politickým dôsledkom prepojenia lokálnych a globálnych rozmerov problém dodržiavania **ľudských práv** (v ich rámci aj popri nich dodržiavanie práv detí) ako aj problém rodovej rovnosti.

Samotný koncept ľudských práv, ktorý síce vznikol v Európe, bol prijatý na celosvetovej úrovni v OSN. Dnes sa ukazuje, že predstava o ľudských právach sa nielen regionálne, nábožensky, kultúrne mení – ale že tieto premeny či rozdiely majú ďalšie zásadné globálne dôsledky (porov. zákazy nosenia buriek v Európe, útoky na egyptských kresťanov v Egypte, situácia v Tibete).

Množstvo drobných lokálnych konfliktov sa okamžite politicky rieši na celosvetovej úrovni, pretože ľudstvo si uvedomuje, že lokálny konflikt by sa mohol rozrásť na globálny vojenský konflikt, ktorý by dnes znamenal kataklizmu oveľa väčšieho rozsahu, ako bola druhá svetová vojna.

Množstvo ďalších lokálnych politických problémov sa zasa z toho istého dôvodu celosvetovo nerieši (ak si odmyslíme povinné politické vyjadrenia na uspokojenie verejnosti), pretože ich dôsledné riešenie by prinieslo zásadné ekonomické dôsledky. (Porov. vzťah mnohých politických špičiek západných krajín k porušovaniu ľudských práv v Číne: Čínu si ako veľmi významného ekonomického partnera nechcú pohnevať, lebo svetový trh je už taký prepojený, že prípadné presmerovanie čínskej ekonomiky mimo obchodovania so západnými krajinami by týmto krajinám spôsobilo veľké problémy).

1.2. Globálne problémy a Slovensko

Ako všetky tieto problémy súvisia so Slovenskom? Prečo sa nás všetky tak dotýkajú? Hľadáme odpovede v podobnom členení na sociálne, environmentálne a politické dôsledky globálnych problémov. Ak zistíme, prečo a ako sa Slovenska dotýkajú, nájdeme dôvod, prečo je dnes u nás nutné pracovať v rozvojovom vzdelávaní.

Sociálne problémy

Slovenská republika má zákonodarstvo, ktoré v zásade odmieta a nepovoľuje rodovú nerovnosť. Ak sa tá aj prejavuje, tak Slovensko dlhodobo smeruje k jej

odstraňovaní. Možno tvrdiť, že problém rodovej nerovnosti existujúci na Slovensku je len dôsledok tradície našej kultúry a hoci sa občas prejavuje dosť vypuklo, nie je priveľkou záťažou sociálnych vzťahov.

Slovensko patrí vo svetovom meradle medzi krajiny s vysokou vzdelanosťou obyvateľstva, ktorá sa kontinuálne aj prudko zvyšuje. Problém vzdelania síce má stále silnejšie globálne rozmery v dôsledku medzinárodnej výmeny a v dôsledku európskej integrácie (napr. tzv. boloňský proces v slovenskom vysokom školstve), (ne)vzdelanosť však tiež veľmi nezaťažuje sociálne vzťahy.

Ani preľudnenie či urbanizácia nie sú zásadným problémom pre Slovensko. Hoci sa urbanistická záťaž zvyšuje, mestá na Slovensku nie sú také veľké, aby v nich vypuklo vystupovali problémy, s ktorými sa stretávajú svetové veľkomestá – mimoriadna kriminalita, veľké štvrte chudoby a pod.

Z globálnych sociálnych problémov sa Slovenska paradoxne dotýka problém **chudoby**.

V posledných 20 rokoch vznikli na Slovensku veľké sociálne skupiny padajúce do extrémnej chudoby. Sú bez príjmu, alebo len s minimálnymi príjmami, nemajú prístup k základnej hygiene, sú nevzdelané a zväčša bez práce, často dokonca bez pitnej vody, bývajú v osadách, ktorých charakter je podobný ázijským slamom, a možno ešte horší ako juhoamerické favely, prípadne na opustených miestach miest.

Sú to najmä veľké skupiny Rómov, ale príznaky extrémnej chudoby možno badať aj vo veľkých mestách (a v poslednom čase už aj na dedinách), hlavne u ľudí, ktorí prepadli cez záchranné sociálne siete (bezdomovci).

Veľké množstvo chudobných ľudí nie je len vnútroštátnym problémom Slovenska, ale má hlavne európsky rozmer. V rámci strednej a juhovýchodnej Európy sa stretávame s problémom chudobných osád v Maďarsku, Srbsku, Rumunsku a inde. V rámci Európskej únie má tento problém hlavne legislatívne a ekonomické súvislosti (porov. napr. európske fondy pre odstraňovanie chudoby či pre zlepšovanie hygienických podmienok týchto vrstiev).

Pomer extrémne chudobných obyvateľov voči celému obyvateľstvu Slovenska je relatívne veľký (a zväčšuje sa), že získava stále väčšiu pozornosť na úrovni riadenia Európskej únie – a stáva sa tak minimálne medzinárodným problémom, dá sa povedať, že globálnym európskym problémom.

Zdravie obyvateľstva Slovenska patrí tiež v celosvetovom meradle ku špičke, avšak systémy zdravotníctva a starostlivosti o zdravie je dlhodobo v kríze a dnes sa nezdá, že by z nej v krátkom čase zviechali. Zdravie a zdravotná starostlivosť sú v celosvetovom meradle na slušnej úrovni, ale v rámci Európskej únie patria k horším. Stávajú sa tak problémom pre celú EÚ, ktorá sa pochopiteľne snaží vyrovnávať rozdiely v sociálnej úrovni svojich členských krajín.

Cez medicínske firmy (lieky, nástroje, výskum) sa zdravotníctvo Slovenska už dávno napojilo na celosvetový ekonomický trh, a tak je zlepšovanie zdravia obyvateľov Slovenska silno závislé od tohto sektoru svetovej ekonomiky. Veľký pohyb obyvateľstva v celosvetovom meradle (utečenci, turisti aj ekonomickí migranti) zároveň zvyšuje možnosti prenosu chorôb. Samotné zdravie na Slovensku tak nie je globálnym problémom, je však súčasťou celosvetového trhu so zdravím, ako aj súčasťou celosvetového pohybu ľudí, a tak sa stalo súčasťou globálneho problému – problému, ako zlepšiť ľudstva. Jeho súčasťou je tak zápas s HIV/AIDS (ktorý síce v SR nie je vypuklý, ale nedostatočný výskum liekov proti HIV/AIDS spôsobuje problémy aj u nás), šírenie ľudských epidémií (chrípka a pod.), ako aj prenos tých chorôb zvierat (tzv. choroba šíalených kráv), ktoré môžu ohroziť človeka.

Environmentálne problémy

V slovenských podmienkach urbanizácia ešte nepredstavuje zásadný problém, hoci svetelné znečistenie a zaberanie poľnohospodárskej pôdy sa už stávajú problematické. Industrializácia bola v minulosti rozptýlená po celej krajine, takže lokálne síce dodnes spôsobuje ťažkosti, nie však krajine ako celku.

Záťažou pre životné prostredie potenciálne sú dve atómové elektrárne a rôzne veľké podniky ako napr. US Steel. Slovensko je však technologicky dostatočne vyspelé, a podobné podniky zatiaľ sú schopné brániť príliš veľkej devastácii životného prostredia.

Väčším problémom zostáva **drancovanie** životného prostredia – teda využívanie zdrojov tak, že sa tieto nestihnú prirodzenou cestou obnovovať. To je problém slovenských lesov, ktoré sa vo väčšine prípadov ťažia a vyvážajú ako surovina, a je to aj problém vôd.

Západné Slovensko má obrovskú podzemnú zásobáreň podzemnej **vody** (Žitný ostrov) potenciálne ohrozenú Slovnaftom a ropovodom. Na východnom Slovensku sme však v minulosti tak zregulovali rieky a tak odlesnili územie, že sa

vážne narušila prirodzená prítomnosť vody v krajine. Voda sa rýchlo odvádza preč, prípadne sa len ťažkopádne privádza na polia na zavlažovania, namiesto toho, aby sa využívali prirodzené inundačné územie okolo potokov a riek.

Relatívne veľký dostatok pitnej vody na Slovensku spôsobil, že obyvateľstvo ju často využíva na účely ďaleko presahujúce pitie a varenie – aj tam, kde by stačila úžitková, teda neupravovaná voda. Dlhodobu tak obyvatelia Slovenska narábajú so svojimi vodnými zdrojmi nehospodárne.

K tomu sa pridáva značné znečistenie riek, potokov a často už aj prameňov, takže dnes na Slovensku prakticky nie je možné sa kúpať v riekach a nie je možné piť z každého prameňa, na ktorý v prírode narazíme.

Slovensko dnes nezápasí s nedostatkom pitnej vody (okrem krátkodobých lokálnych výpadkov). Dlhodobu si však komplikuje prístupnosť čistej vody, hoci by dnes mohlo pomáhať v zásobovaní vodou okolitým krajinám. K tomu sa pripája globálne zvyšovanie priemernej teploty vzduchu v posledných desaťročiach, ktoré spolu s nepremysleným využívaním vody vedie k lokálnemu vysychaniu vodných tokov na Slovensku.

Ak si uvedomíme, že všetka voda zo Slovenska odteká do iných krajín, nie je nešetné zaobchádzanie s vodou len slovenským problémom. Ak rieka pritečie na Slovenskú územie znečistená a odtečie znečistená ešte viac, sťažujem situáciu krajinám v jej ďalšom povodí. Ak rieka pramení na Slovensku z čistého prameňa, ale pri svojom konci sa vlieva do väčšej rieky znečistená, hoci sa celý jej tok nachádza na našom území (čo je prípad Hrona), tiež tým nekomplikujeme situáciu len sebe, ale celému ďalšiemu povodiu Dunaja, do ktorého sa Hron vlieva.

Proces globálneho **oteplovania** nemá hranice a Slovensko je samozrejme tiež jeho súčasťou. Veľké výkyvy počasia, ktoré sú dôsledkom globálneho oteplovania, už naše územie postihujú aj dnes. Pre Slovensko, ktoré v minulých desaťročiach regulovalo tok riek a neefektívne narábalo so svojím lesným fondom, to znamená, že sa ťažšie bráni privalovým dažďom, neočakávaným povodniam a dlhotrvajúcejším suchým či horúcim obdobiam.

V dôsledku globálneho oteplovania tak Slovensko spoznáva, aké dôsledky so sebou prináša lokálne i globálne drancovanie prírodných zdrojov.

Politické problémy

Zo sociálnych a environmentálnych problémov samozrejme vyplývajú politické problémy, prípadne v politike nachádzajú svoj výraz. Na Slovensku sa globálne politické problémy prejavujú hlavne v dvoch oblastiach: v lokálnej aj v globálnej zodpovednosti politického myslenia a politických aktivít.

Lokálna zodpovednosť Slovenska za globálne problémy v politickej oblasti sa dotýka hlavne prijímania **migrantov** v Slovenskej republike. V politickom myslení to znamená uvedomenie si nevyhnutnosti migrácie v súčasnom svete – migrácie ekonomickej, politickej, vzdelávacej aj turistickej.

Slovensko ako štát aj slovenskí občania sa v dôsledku globalizácie stretávajú s migrantmi z celého sveta. Ťažisko migrácie dnes tvorí aktívna aj pasívna migrácia v rámci Európskej únie. Títo migranti v podstate nepredstavujú pre Slovensko problém, pretože legislatíva v rámci EÚ umožňuje migráciu bez problémov.

Slovensko je však stále viac vystavované politickej migrácii zo vzdialených krajín, najmä z krajín vystavených vojenským konfliktom (stredná Ázia, Afrika, pred nedávnym Balkán), kde už hovoríme o utečencoch. Tu preberá Slovenská republika aj slovenskí občania oveľa väčšiu zodpovednosť, pretože na rozdiel od migrácie vnútri EÚ je pri utečencoch potrebný aktívny zásah štátu na ich ochranu (alebo na ochranu pred nimi). Dôsledkom tejto zodpovednosti sú konkrétne legislatívne kroky, ale aj kroky mocenských orgánov štátu i konkrétne postoje jednotlivých občanov.

Problém migrácie narastá a narastá aj lokálna zodpovednosť Slovenska voči nim.

Slovenská republika a slovenskí občania získavajú v dôsledku globalizácie aj zodpovednosť za **udržateľný rozvoj** Slovenska aj celej Európskej únie.

V dôsledku environmentálnych, sociálnych aj politických globálnych problémov je nutné zaujímať politické postoje a prijímať politické opatrenia, ktoré by zmierňovali negatívne alebo posilňovali pozitívne dôsledky globalizácie. V dnešnej civilizovanej a technologicky rozvinutej Európe je pri každom politickom opatrení nevyhnutné brať do úvahy udržateľnosť pozitívneho rozvoja.

Pretože Slovenská republika je členom EÚ, platí tento fakt aj na úrovni únie. Sme plnoprávnymi členmi v rozhodovaní o celej únii, a hoci je často hlas Slovenskej republiky (alebo aktívna práca jednotlivých občanov mimo územia SR) slabý, resp. náš hlas prevážia hlasy silnejších krajín, zodpovednosť zostáva (ako sa ukázalo napr. pri hlasovaní o Eurovale v r. 2011, keď slovenský hlas mohol zablokovať zásadné ekonomické opatrenia v EÚ).

Slovensko si v histórii nezvyklo, že jeho hlas skutočne zaváži, ale ako plnoprávny člen únie má v mnohých situáciách rovnakú zodpovednosť ako najväčšie štáty únie.

Slovenská republika sa tak stala už aj aktérom v globálnych problémoch a musí často preberať **zodpovednosť za globálne problémy** prejavujúce sa ďaleko mimo vlastného územia.

Ako jedna z **najbohatších a najrozvinutejších** krajín sveta, ktorá je aj členom zoskupení takýchto krajín (EÚ, OECD), prebralo na seba Slovensko čiastočne zodpovednosť za rozvoj chudobných krajín. Napriek tomu, že každá krajina je zodpovedná sama za seba, a mnohé z chudobnejších krajín sveta sú schopné sa s viacerými problémami vyrovnáť samé, pri globálnom prepojení nemôžu bohaté a rozvinuté štáty prestať v ponúkaní pomoci chudobnejším štátom. Mnohé z nich si uvedomujú, že rozpadom štruktúr chudobného a konfliktami zmietaného štátu môže spôsobiť globálne problémy (porov. napr. konflikt v Somálsku, ktorý je priamo spojený s pirátskymi útokmi na lode v blízkosti tzv. Afrického rohu – lokálny konflikt má globálne dôsledky, lebo jeho dôsledky spôsobujú problémy v preprave ropy a iných komodít).

Slovensko je tak na globálnej úrovni zodpovedné aj vo vzťahu bohaté-chudobné krajiny.

Slovensko je zároveň členom NATO, najsilnejšieho svetového **vojenského zoskupenia**. Pochopiteľne, úlohu, moc, a teda aj zodpovednosť Slovenskej republiky nemožno porovnávať s USA či napr. s Holandskom. Napriek tomu nielen pri hlasovaní o akciách NATO, ale aj v konkrétnych drobných aktivitách musí Slovensko zaujímať postoje s globálnymi dôsledkami. Tiež v minulosti nebolo na podobné postoje a rozhodnutia zvyknuté, dnes však platí, že zaváži aj hlas a konkrétna akcia Slovenska (napr. súhlas s leteckými náletmi na Lýbiu, alebo účasť našich vojakov v Afganistane). V rámci deľby práce vnútri NATO sú dokonca často slovenské vojenské jednotky nenahraditeľné (napr. odmíňovacie jednotky).

Slovensko má tak svoj podiel aj na vojenskej globálnej zodpovednosti.

1.3. Záver

Napriek tomu, že Slovensko patrí svojim územím a počtom obyvateľov medzi menšie štáty sveta a žije v pokojnom regióne, dôsledky globalizácie sa ho priamo

dotýkajú. Vynucujú si zodpovedné myslenie i konanie tak štátu ako aj jednotlivých občanov. Situácia vo svete, ktorá tvorí predpoklady pre globálne i rozvojové vzdelávanie, tak pôsobí aj na Slovensku. Môžeme uzavrieť, že súčasná situácia vo svete núti ľudstvo, aby sa situáciou vážne zaoberalo a aby hľadalo riešenia na lokálnej i na globálnej úrovni.

Hlavné smery riešenia si všimneme v ďalšej časti, tu však treba konštatovať, že každé riešenie si vyžaduje aktívny vstup ľudí, ktorí samozrejme na riešenie nie sú pripravení, lebo majú riešiť nové problémy v novej situácii. Dá sa preto predpokladať, že dôsledky globalizácie nútia popri hľadaní riešení aj pripravovať ľudí na riešenie – teda, že súčasná situácia vo svete a na Slovensku vytvára tlak na rozvoj vzdelávania v tomto smere.

Ak je súčasťou globálnych problémov lokálna aj globálna zodpovednosť, je nutné si túto zodpovednosť uvedomovať a pripravovať sa na jej uplatnenie. Je preto nutné vzdelávanie pre riešenie dôsledkov globalizácie. Situácia vo svete i na Slovensku teda núti aj Slovensko, aby sa u nás rozvíjalo globálne i rozvojové vzdelávanie.

2. Východisko z problémov – globálny rozvoj

Globálne problémy vymenované vyššie (prejavujúce sa na svetovej báze i priamo na Slovensku) priamo či nepriamo ohrozujú budúci vývoj ľudstva, v niektorých prípadoch priamo existenciu jednotlivých krajín, alebo aj celého ľudstva. Aké možnosti riešenia existujú? Naznačíme hlavné smery.

Všeobecne možno povedať, že východiskom je len globálny rozvoj. Tento pojem je príliš abstraktný, na tomto mieste však len naznačíme hlavné črty globálneho rozvoja. Zmysel a povaha rozvojového vzdelávania sa totiž odvíja od celkových trendov globálneho rozvoja. Jednotlivé témy vzdelávania sa potom už môžu upravovať podľa aktuálnych trendov a potrieb rozvoja.

2.1. Čo treba riešiť

Ľudstvo dnes potrebuje riešiť dôsledky dvoch dlhodobých trendov.

Prvým z trendov je **civilizačný a technologický rozvoj**.

Poľnohospodárskou revolúciou v eneolite sa naštartoval proces, ktorý postupuje nezvratne stále dopredu. Rozvoj technológií dnes nie je možné zastaviť ani spomaliť. Navyše, snaženia technologicky menej rozvinutých krajín, ktoré sa chcú a potrebujú stále približovať a podobať krajinám s rozvinutými technológiami, ukazujú, že tento postup sa bude len zrýchľovať – a jeho dôsledky pre Zemeguľu sa budú len zhoršovať (porov. vyššie spomínané využívanie automobilov v USA a v Číne, alebo drancovanie neobnoviteľných zdrojov všade na svete). Ak by sa toto tempo rozvoja rozšírilo na celú planétu, bola by to pre ľudstvo katastrofa. Zatiaľ však nevidno náznaky, že by sa jednotlivé krajiny nesnažili o podobný rozvoj, alebo že by sa spomaľovali.

Ľudstvo tak stojí pred jedinou možnosťou – zmierňovať jeho dôsledky. To znamená od hľadania nových zdrojov energie (ktorej spotreba celosvetovo prudko rastie) až po narábanie s odpadmi (skládky a s nimi spojené poškodzovanie životného prostredia sa zväčšujú takmer geometrickým radom, pričom situácia v tzv. rozvojových krajinách je oveľa horšia ako v rozvinutých krajinách).

Zmierňovanie dôsledkov technologického a civilizačného rozvoja však prináša nepohodlie, vynucuje si aktívnu snahu a zmenu postojov. To nie je možné dosiahnuť bez uvedomelej a cieľavedomej snahy ľudstva a bez celosvetovej snahy. Nie je totiž možné problém na jednom mieste planéty vyriešiť tým, že sa presunie na iný koniec planéty (viď napr. manipuláciu s jadrovým odpadom, ktorý sa ukladá v dnes neobývaných častiach planéty; alebo tzv. recykláciu elektronickej techniky, čo prakticky znamená vývoz väčšiny jej odpadu do Afriky a inde). To nie je možné bez aktívnej spolupráce rôznych krajín, pretože ani chudobné ani bohaté krajiny to samé nedokážu vyriešiť.

Ľudstvo dnes musí riešiť aj druhý dlhodobý trend – dožívanie dôsledkov **koloniálneho usporiadania** sveta.

Materské krajiny sa ku svojim kolóniám storočia správali ako k dobytým územiám a drancovali ich ľudské, ekonomické aj prírodné zdroje. Kolonizované krajiny tak pri svojom oslobodení zdedili narušené životné prostredie, často rozbitú tradičnú sociálnu štruktúru, jednostranne rozvinuté hospodárstvo napojené na materskú krajinu, rozloženú tradičnú kultúru, ktorá trpela importom a presadzovaním kultúry z materskej krajiny (porov. napr. rozdelenie Indie na Indiu a Pakistan po odchode Britov, rozklad kmeňových štruktúr po osamostatnení Afganistanu, nigérijské hospodárstvo orientované na ťažbu ropy a pod.)

Tieto dôsledky sú veľmi hlboké, pretože rôzne krajiny boli kolonizované viac storočí. Nie je možné ich riešiť ani v strednodobom horizonte, ale vyžadujú si dlhodobé opatrenia a dlhodobé riešenia. Bývalé kolónie už zvládli a zvládajú mnoho premien na modernú a sebestačnú krajinu (napr. Filipíny alebo Angola). Mnoho procesov však nezvládnu bez medzinárodnej kooperácie (dokonca aj taká silná a kultúrna krajina s dlhou tradíciou, ako je India, dodnes zápasí s pozostatkami nadvlády Veľkej Británie). Je tu nevyhnutná spolupráca medzi bývalými kolóniami, s bývalými materskými krajinami ako aj s inými rozvinutými krajinami.

V tomto procese však musia bývalé kolónie a ich materské krajiny vystupovať ako rovnocenní partneri – čo nie je jednoduché hlavne pre obyvateľstvo rozvinutých a bývalých materských krajín. Rovnako nie je pre toto obyvateľstvo jednoduché pochopiť, že by vôbec mali iným krajinám pomáhať – taká pomoc si totiž vyžaduje aktivitu a často aj delenie sa o zdroje. Často aj objektívne nie je možné vstupovať do spolupráce, pretože prípadná spolupráca by mohla prinášať neželané dôsledky v inom smere. (Napr. Európa veľmi opatrne podporuje snahy Palestíncov o vybudovanie vlastného štátu, pretože naráža na odpor Izraela – pričom na delení tohto územia na Blízkom Východe sa Európa kedysi veľmi aktívne zúčastňovala).

2.2. Čo treba udržať

Riešenie dôsledkov technologického a civilizačného rozvoja by mohlo pomôcť, aby sa udržal sociálny a ekonomický **rozvoj** ľudstva. Koncept rozvoja je tiež veľmi abstraktný, na tomto mieste stačí, ak skonštatujeme, že dôležité je zabezpečiť, aby rôzne krajiny neupadali do rozkladu a chaosu (ako napr. Somálsko či Mali), ale mohli kontinuálne zabezpečovať uspokojovanie aspoň základných potrieb svojich obyvateľov.

Odstraňovanie dôsledkov kolonializmu môže viesť k tomu, že sa v medzinárodných vzťahoch i vnútri jednotlivých krajín formuje **spravodlivejšie** usporiadanie. Aj termín spravodlivosť má veľmi rôznorodé významy. Na tomto mieste stačí, ak skonštatujeme, že ľudstvo stojí pred úlohou zabezpečiť, aby sa každému človeku dostali zdroje zodpovedajúce aspoň jeho základným potrebám, aby mal zabezpečené základné ľudské práva, aby sa niektoré krajiny a oblasti nerozvíjali na úkor druhých (napr. zlikvidovanie detskej práce a otroctva, alebo koniec drancovania

amazonských pralesov, ktoré neohrozuje len životné prostredie na celej Zeme, ale aj likviduje prirodzené životné podmienky obyvateľov povodia Amazonky).

Všetky tieto opatrenia sa netýkajú iba tzv. rozvojových krajín, ale všetkých, aj najrozvinutejších krajín. (Porov. napr. čistenie a úpravy zničeného životného prostredia na miestach umiestnenia sovietskych vojsk v bývalom Československu, alebo prístup Indiánov k zdrojom v rezerváciách v USA.)

2.3. Záver

Potreby riešenia dôsledkov globalizácie, dôsledkov technologického rozvoja, dôsledkov kolonializmu, potreby udržať spravodlivý rozvoj, nič z toho sa nevyrieši samo. Na to je nevyhnutné aktívne zaangažovanie štátov, medzinárodných organizácií, jednotlivých občanov. **Rozvojová pomoc**, teda pomoc štátom, regiónom a sociálnym vrstvám, ktoré trpia dôsledkami doterajšieho vývoja, je nevyhnutná.

Na to všetko je potrebné ľudí pripravovať. Nikto si sám nezoberie zodpovednosť za niečo a za niekoho, ak to necíti ako aj svoj vlastný problém

Na príklade Slovenska sa však ukázalo, že sa nás dotýkajú aj tie globálne problémy (a ich dôsledky), ktoré sú na prvý pohľad vzdialené geograficky či svojou povahou. Dotýkajú sa nás aj problémy, ktoré sme nespôsobili a na ktorých nemáme žiadnu priamu účasť. Ich dôsledky nás však často môžu zasiahnuť.

Preto je nutné prijímať globálnu zodpovednosť, na ktorú sa jednotliví občania musia pripravovať, lebo často si sami od seba dokonca ani nemusia uvedomovať, že nejaká taká zodpovednosť by sa ich mohla týkať.

Preto je nevyhnutné globálne a **rozvojové vzdelávanie** – teda vzdelávanie k uvedomovaniu si globálnych problémov a k zodpovednosti za globálny rozvoj ľudstva.

3. Hodnoty rozvojovej pomoci

Rozvojové vzdelávanie nie je len súborom cieľov, nástrojov a výchovných postupov. V takom prípade by bolo len technológiou práce s ľuďmi. Jeho základ je oveľa hlbší.

Pretože sa zrodilo z globálnych problémov ľudstva, a to hlavne preto, aby sme zvládli dôsledky globalizácie a nerovnomerného vývoja, aj myšlienkové a hodnotové pozadie rozvojového vzdelávania pramení z určitých princípov.

Ak niektoré dôsledky globalizácie vnímame ako negatívne dôsledky, už len tento fakt ukazuje, že si ich neželáme. Neželáme si ich preto, lebo **odporujú hodnotovej hierarchii** súčasného človeka.

Viacero dôsledkov globalizácie totiž ohrozuje samotnú existenciu ľudstva, prípadne veľkých sociálnych skupín alebo jednotlivcov. Niektoré z nich zhoršujú postavenie človeka v spoločnosti, niektoré z nich ohrozujú ďalší vývin človeka, pretože narúšajú štruktúru jeho prirodzených potrieb, prípadne ohrozujú realizáciu nevyhnutných potrieb človeka.

Nie všetko považujeme za ohrozenie. Ak niečo neohrozuje našu existenciu, nemusíme to považovať za skutočné ohrozenie (napr. urbanizácia len zásadne mení podmienky života, ale zatiaľ neohrozuje samotnú existenciu človeka). Ak však nejaký proces naruší doterajší život človeka, začneme o ňom uvažovať z hľadiska našich hodnôt.

Ak sa potom bránime negatívnym dôsledkom, resp. v našom prípade, ak sa vo výchove snažíme vyrovnať s týmito dôsledkami a pripraviť sa na ich zvládnutie, vystupujú do popredia hodnoty, ktoré sú negatívnymi dôsledkami narušené. Preto rozvojové (aj globálne) vzdelávanie stoja na určitých hodnotách. Tie určujú zmysel vzdelávania, ovplyvňujú jeho ciele aj štruktúru.

V ich všeobecnom pomenovaní síce máme pocit frázovitosti a idealizmu. Hodnoty sa však vždy vzťahujú k cieľovému stavu, ktorý chceme dosiahnuť, takže musia v sebe niesť kus idealizmu.

Dôstojnosť človeka. Rozvojové vzdelávanie sa rozvíja preto, aby sme dokázali zabezpečiť plnohodnotný a dôstojný život každému človeku. Ľudský život považujeme za jednu z najvyšších hodnôt, vážime si človeka a predstavujeme si, že by každý človek mal možnosť uspokojovať svoje potreby a plnohodnotne sa venovať sebarealizácii.

Dôstojný život každého človeka predstavuje cieľový stav v zvládaní dôsledkov globalizácie. – Preto je východiskovou a základnou hodnotou rozvojového vzdelávania dôstojnosť každého človeka.

Rovnosť. Ak sa má každý človek rozvíjať tak, aby uspokojoval svoje potreby a mal priestor na sebarealizáciu, znamená to, že všetkých ľudí vnímame ako

rovnocenné bytosti. Snažíme sa – alebo chceme – zabezpečiť každému človeku rovnaké východiskové podmienky pre jeho život a pre seberealizáciu. Rozvojové vzdelávanie pripravuje ľudí na to, aby si uvedomovali rovnosť všetkých ľudí, a to hlavne v ich právach.

Rovnosť ľudí tak predstavuje druhú základnú hodnotu rozvojového vzdelávania. – Len v situácii, keď nikto nie je diskriminovaný, je možné zabezpečiť plnohodnotný rozvoj celého ľudstva.

Rôznorodosť. Napriek rovnosti ľudí v ich právach, každý človek má odlišné potreby, svojské vnímanie sveta, iné predstavy o seberealizácii, vyrastá v iných podmienkach, osvojuje si inú kultúru, stretáva sa s inými príležitosťami.

Rozvojové vzdelávanie rešpektuje odlišné podmienky, potreby a predstavy ľudí, pretože len tak je možné zabezpečiť dôstojný život každému človeku. Bez rešpektovania rôznorodosti a bez úcty k rôznorodosti ako zásadnej hodnoty, ktorá umožňuje rozvoj človeka – bez toho by sa akákoľvek rozvojová pomoc mohla zvrhnúť na presadzovanie vlastných záujmov (porov. kolonialistické praktiky, keď mnohí misionári v dobrej viere chceli šíriť kresťanstvo v zámorských krajinách, ale v konečnom dôsledku likvidovali miestnu kultúru úplne odlišnú od kresťanstva, ako napr. biskup Diego de Landa, keď v 16. st. spálil skoro všetky majské kódexy, lebo ich hodnotil ako kacírské knihy).

Zodpovednosť. Každý človek je v konečnom dôsledku zodpovedný za svoje činy. Bez vlastnej zodpovednosti by sa akákoľvek pomoc človeku stala len nanucovaním cudzej vôle, a vlastne nerešpektovaním jeho ľudskej dôstojnosti, samostatnosti a nerešpektovaním rovnosti ľudí.

Rozvojové vzdelávanie pripravuje pre pomoc ľuďom a krajinám v núdzi, rešpektuje však ich vlastnú zodpovednosť za vlastné osudy. Neberie im túto zodpovednosť, práve naopak, snaží sa udržiavať neustály rozvoj tak, aby každý človek prispel vlastnou aktivitou s vedomím dôsledkov za svoje činy.

Solidarita. Ak ľudstvo žije na jednej planéte a krajiny, regióny i svetadiely sú od seba vzájomne závislé, nemá ľudstvo inú možnosť, ako spolupracovať pri riešení problémov, ktoré sa dotýkajú všetkých. Ak máme rešpektovať dôstojnosť človeka a zároveň akceptovať rovnosť všetkých ľudí, nie je možné správať sa inak, ako vzájomne si pomáhať.

Pri riešení dôsledkov globalizácie sa ukázalo, že niektoré regióny, krajiny, či sociálne vrstvy nie sú schopné vlastnými silami situáciu riešiť. Preto je nevyhnutná

vzájomná spolupráca a solidarita – je nevyhnutné správať sa tak, že si vzájomne pomáhame a vzájomne sa podporujeme. Dôsledky globalizácie nie je možné riešiť bez vzájomnej podpory štátov, regiónov, politických štruktúr a pod.

Spravodlivosť. Vymenované hodnoty súvisia so spravodlivým rozvojom ľudstva. Pojem spravodlivosti sa samozrejme vykladá v rôznych kultúrach rôzne a rozvojové vzdelávanie i rozvojová pomoc často narážajú na odlišné interpretácie spravodlivosti.

Vo všeobecnom pomenovaní však spravodlivosť vystupuje ako hodnota, vedomie ktorej posilňuje snahu o napĺňanie potrieb každého človeka, posilňuje snahu o tvorbu podmienok pre individuálnu sebarealizáciu každého človeka.

Mier. Mier ako hodnota platná pre celé ľudstvo súvisí s podmienkami, v ktorých môžeme zvládať negatívne dôsledky globalizácie. V akýchkoľvek vojenských konfliktoch sa tieto dôsledky len zhoršujú – lebo sa zhoršuje drancovanie životného prostredia, lebo rovnosť ľudí je prakticky zrušená, lebo sa zhoršuje zdravotná starostlivosť a ďalší ľudia sú vrhnutí do chudoby.

Udržanie mieru preto patrí k základným cieľovým hodnotám rozvojového vzdelávania. Bez mieru nie je možné udržať trvalý rozvoj ľudstva. Odstraňovaním či zmierňovaním dôsledkov globálneho vývoja sa zmierňuje aj napätie medzi štátmi (či vnútri štátov), ktoré by mohlo viesť k vojenským konfliktom.

4. Zmysel rozvojového vzdelávania

V druhej časti sme zistili, že situácia v súčasnom svete núti ľudstvo pristupovať k rozvojovému vzdelávaniu. Rovnako situácia na Slovensku a dôsledky globalizácie pre Slovensko núti pristupovať k nemu aj u nás. Ukázala sa tam nevyhnutnosť budovania rozvojového vzdelávania.

Vieme tak, čím bolo rozvojové vzdelávanie vyvolané k životu. Kam však smeruje, čo má dosahovať, aký je jeho konečný zmysel? Pozrime sa na konečné dôvody existencie rozvojového vzdelávania.

Hlavným zmyslom existencie rozvojového vzdelávania je **zmierňovanie negatívnych dôsledkov** globalizácie, kolonializmu, civilizačného a technologického rozvoja ľudstva. Pretože náš súčasný svet je plný podobných dôsledkov, je potrebná cieľavedomá aktivita, ktorá pripraví ľudí nielen na to, že podobná situácia sa vyskytla

(čo sú hlavne témy globálneho vzdelávania), ale pripraví ich aj na možné riešenia a vlastnú angažovanosť v tejto situácii (čo bude rozvojové vzdelávanie).

Ďalší zmysel rozvojového vzdelávania ide ruka v ruke so zmenami vo vzdelávaní v posledných desaťročiach.

Zmyslom každého vzdelávania prestalo byť poskytovanie poznatkov alebo rozvoj praktických zručností, ktoré by žiaka pripravili na určitú pracovnú pozíciu. Formálne aj neformálne vzdelávanie by dnes malo pripravovať žiaka, študenta i dospelých ľudí hlavne na meniace sa situácie vo svete aj v každodennom živote. Istoty dlhodobého zamestnania alebo dlhodobého profesionálneho smerovania sa stratili. Istoty nemenného usporiadania sveta sa stratili rovnako. Istoty harmonického vývoja ľudstva už nikto neočakáva. To všetko núti vzdelávacie systémy, aby pripravovali človeka na aktuálny svet, pričom musia v človeku rozvíjať také zručnosti a schopnosti, ktoré mu umožnia meniť jeho prístupy k svetu na základe aktuálnej situácie.

Rozvojové vzdelávanie je práve také vzdelávanie, ktoré nechce a nemá poskytovať súbory poznatkov ani rozvíjať relatívne uzavreté zručnosti. Má pripraviť človeka na chápanie súčasného sveta v jeho premenlivosti – a má v človeku rozvinúť také zručnosti a schopnosti, ktoré mu umožnia zvládať svoj život aj potom, ako sa situácia vo svete zmení. Má rozvinúť v človeku schopnosť pristupovať k svetu z hľadiska globálnych problémov, má posúvať myslenie človeka tak, aby si uvedomoval a zodpovedne sa staval ku globálnym problémom.

Rozvojové vzdelávanie nesmeruje k tomu, aby si človek osvojil súbor poznatkov o chudobe, o problémoch s vodou, o ohrozeniach životného prostredia. Tieto poznatky sú len štruktúrou, s pomocou ktorej človek uvažuje o súčasnom svete, ale základné smerovanie rozvojového vzdelávania je hlbšie.

Ak by zostalo len pri poskytovaní týchto poznatkov, rýchlo by zostarilo. Zmeny sveta sú také prudké, že nestačí spoznať, že niekde je chudoba a inde vybuchla atómová elektráreň. Jednotlivé fakty sa menia, preto človek musí reagovať na nové situácie. Dôležité je pestovať schopnosť vyhodnotiť globálny problém prejavujúci sa na jednom mieste tak, aby sme mohli túto zručnosť aplikovať na inom mieste. (Napri. cunami, ktorá zničila atómovú elektráreň v japonskej Fukušime, sa zrejme nevyskytne v Nemecku – ale Nemecko už prijalo stratégiu odchodu od jadrovej energie. Súčasný človek tak nie je konfrontovaný len s dôsledkami jednej cunami, ale je dobré, ak je schopný zaujať vlastné stanovisko k jadrovej energii ako celku. Také

stanovisko sa musí vyrovnáť aj s cunami, aj s rakúskymi protestmi proti jadrovým elektrárnam, aj s dostavbou Mochoviec.)

Rozvojové vzdelávanie sa dnes vyrovnáva aj so stratégiou Miléniových rozvojových cieľov stanovených v Miléniovej deklarácii OSN. Aj na nich vidno, ako nestačí orientovať sa len na jednotlivé fakty, ale na **spôsob myslenia o svete**. Ak by sa orientovalo len na rozvoj schopnosti prispieť k naplneniu Miléniových cieľov, výsledky takého rozvojového vzdelávania by sa pomaly stávali zastaranými. Napr. prvý cieľ – odstrániť extrémnu chudobu a hlad sa ukazuje ako dnes nesplniteľný, hoci sa mal naplniť do r. 2015. Ak by sa rozvojové vzdelávanie orientovalo na naplnenie tohto cieľa, pomaly by sme mohli konštatovať, že treba vybudovať nové rozvojové vzdelávanie smerujúce k iným globálnym cieľom. Ak sa však buduje ako rozvoj schopnosti zaujímať stanoviská k extrémnej chudobe a vnímať ju aj v jej nových podobách, jeho zmysel nestráca platnosť.

Rozvoj spôsobu myslenia o svete a **kritického myslenia** o faktoch, ktoré sa nám podávajú, sú nevyhnutnou súčasťou rozvojového vzdelávania aj preto, lebo globálne problémy sú také zložité, že ku každému z nich existuje množstvo stanovísk a teórií. Napr. k problému globálneho otepľovania dnes existuje viacero seriózne zdôvodnených teórií tvrdiacich, že otepľovanie prudko postupuje a že má na ňom hlavnú zásluhu človek – ale aj iné tiež seriózne zdôvodnené teórie tvrdiace, že nič také sa nedeje – ako aj ďalšie teórie tvrdiace, že ide o normálny cyklický vývoj zemskej atmosféry. Ak súčasný človek nie je schopný kriticky vyhodnocovať podobné fakty a teórie, alebo ak nie je schopný reflektovať spôsoby, akými mu podobné fakty podávajú, vtedy ho môžu ovládať médiá sugestívnou prezentáciou len jedného pohľadu na globálne problémy. Kritické myslenia umožňuje vnímať dôsledky globalizácie z rôznych hľadísk, vyhodnocovať fakty v súvislostiach a zaujímať vlastné stanoviská k dôsledkom globalizácie.

Dnešné rozvojové vzdelávanie tak smeruje k rozvíjaniu hodnotových orientácií, k sebareflexii človeka, ku kritickému mysleniu a k schopnosti vyhodnocovať jednotlivé fakty na základe globálnych súvislostí. V tom je jeho konečný zmysel rovnaký ako zmysel akéhokoľvek moderného vzdelávania.

Zmysel existencie a základné smerovanie rozvojového vzdelávania na Slovensku sú určené aj v **Národnej stratégii pre globálne vzdelávanie na obdobie rokov 2012-2016**. Hoci táto stratégia striktné nerozlišuje globálne a rozvojové vzdelávanie, základný zmysel rozvojového vzdelávania v nej je pomenovaný.

Globálne rozvojové vzdelávanie má podľa nej rozvíjať porozumenie nerovnosti a rôznorodosti sveta, má poukazovať na ich príčiny a na možnosti riešenia. Stratégia zdôrazňuje aj schopnosť vnímať prepojenie globálnych problémov s každodenným životom. Proklamuje narúšanie stereotypov v myslení o súčasnom svete a rozvíjanie zručnosti, ktoré môžu pomáhať pri zmenách v lokálnom aj globálnom meradle.

5. Ciele rozvojového vzdelávania

Zmysel rozvojového vzdelávania potvrdzuje nevyhnutnosť jeho existencie. Pre jeho uplatnenie vo formálnom aj neformálnom vzdelávaní sa základný zmysel konkretizuje do cieľov rozvojového vzdelávania. Jeho ciele ukazujú, čo chce dosiahnuť.

5.1. Všeobecné ciele rozvojového vzdelávania

Všeobecné ciele vyplývajú na jednej strane z postavenia vzdelaného človeka v spoločnosti, na druhej strane zo zmyslu existencie tohto vzdelávania.

Vzdelaný človek má v súčasnej rozvinutej deľbe práce nezameniteľné postavenie. Na základe svojho vzdelania je schopný mať odstup od drobných problémov každodennosti, pretože uvažuje o veciach v súvislostiach a vo vývine. Pomáha tak pri riešení každodenných problémov technológií, politiky, správy a pod. tým, že ich zasadzuje do kontextov. Ukazuje, v akom životnom prostredí a s akými ohrozeniami žijeme, čo v dnešnom svete funguje, čo nás globálne ohrozuje a čo môže zmierniť ohrozenia. To všetko sú globálne kontexty, ktoré môže a má vnímať práve vzdelaný človek.

Ak je teda človek vzdelávaný aj rozvojovým vzdelávaním, môže problémy každodennosti vnímať v globálnych kontextoch. Ak potom dokáže k drobným riešeniam priradovať riešenia z globálneho hľadiska, pomáha pri efektívnejšom a aktuálnejšom riešení problémov každodennosti.

Základným všeobecným cieľom rozvojového vzdelávania je tak **rozvinúť globálne uvedomenie** a vnímanie súčasnosti z globálneho hľadiska.

Tento všeobecný cieľ vyplýva aj z vyššie uvedeného zmyslu rozvojového vzdelávania. Ak má totiž rozvojové vzdelávanie zmeniť myslenie o svete, nové myslenie sa začína tým, že si uvedomíme globálne súvislosti našej každodennosti.

V pojme globálne uvedomenie je zašifrovaný aj fakt, že nejde o sprostredkovanie určitého súboru faktov (hoci aj tie sú potrebné), ale že ide o zmenu nazerania na svet.

Iba zmeniť svoje nazeranie na svet nestačí. Človek by si síce mohol uvedomovať, že dôsledky civilizačného rozvoja sú nebezpečné a ohrozujú samotnú jeho existenciu, ak by však nič nespravil, rútil by sa do záhuby – a ešte by si to aj uvedomoval. Ak má mať vôbec globálne uvedomenie zmysel, musí ho doplniť globálna zodpovednosť. **Rozvinutie globálnej zodpovednosti** je druhým všeobecným cieľom rozvojového vzdelávania.

Pocit zodpovednosti za globálny vývoj ľudstva je prvým nevyhnutným krokom k tomu, aby sme mohli veci riešiť. Ak sa človek ako individuálna bytosť s veľmi obmedzenými zdrojmi aj obmedzeným dosahom svojej aktivity začne cítiť ako zodpovedný za globálny vývoj ľudstva – nezmenia sa možno jeho zdroje, ale urobí prvý krok k tomu, aby si uvedomoval globálne súvislosti vlastnej aktivity (možno nie globálny dosah, lebo jeden človek nevyrieši napr. extrémnu chudobu, ale určite globálne kontexty, v ktorých sa jeho činy odohrávajú).

Pocit zodpovednosti je však len východiskom, sám osebe nestačí. Ak sa nepretaví do zodpovedných postojov, zostane len na individuálnej emocionálnej úrovni. Postoje však popri emocionálnej a kognitívnej zložke obsahujú aj vôľovú a prejavujú sa v činnosti človeka. Zaujatie globálneho postoja tak posúva človeka od obyčajnej reflexie o globálnych problémoch k zodpovednému správaniu.

Rozvinutie zodpovedných postojov voči dôsledkom globálnych problémov je tak tretím všeobecným cieľom rozvojového vzdelávania.

Globálne postoje vyplývajú z uvedomenia si globálnych problémov, nesú teda v sebe aj uvedomenie si situácie vo svete a účasti Slovenska na tejto situácii (pasívnej aj aktívnej účasti) – pomáhajú teda plniť zmysel rozvojového vzdelávania. Zároveň obsahujú reflexiu každodennosti z nadhľadu a odstupu, pomáhajú teda aj plniť zmysel existencie vzdelaného človeka.

Rozvojové vzdelávanie je potrebné dotiahnuť až do rozvíjania a prehľbovania **motivácie pre praktickú rozvojovú pomoc a do prípravy odborníkov** pre rozvojovú pomoc. V situácii, keď Slovenská republika je schopná aktívne poskytovať pomoc regiónom v núdzi, je potrebné pre túto praktickú pomoc pripraviť aj konkrétnych ľudí. Len tak je možné skutočne riešiť problémy vyplývajúce z globalizácie. Zvlášť vysoké školy sú schopné nastaviť niektoré svoje programy tak,

aby pripravili nielen vedomostne a postojovo svojich študentov na rozvojovú pomoc, ale aby rozvíjali aj ich praktické zručnosti pre pohyb v ohrozených regiónoch.

5.2. Čiastkové ciele rozvojového vzdelávania

S pomocou čiastkových cieľov sa uplatňuje konečný zmysel rozvojového vzdelávania a realizujú sa jeho všeobecné ciele.

Čiastkové ciele rozčleníme na tri skupiny:

- a) Ciele podľa kompetencií, ktoré môžeme rozvojovým vzdelávaním rozvíjať.
- b) Ciele podľa Národnej stratégie pre globálne vzdelávanie.
- c) Ciele rozvojového vzdelávania podľa Miléniovej deklarácie OSN.

5.2.1. Čiastkové ciele podľa kompetencií

V Štátnom vzdelávacom programe platnom v r. 2013 sú v profiloch absolventov jednotlivých stupňov škôl pomenované kľúčové kompetencie, ktoré sa odlišujú podľa stupňa vzdelávania. Podľa týchto kompetencií je možné pomenovať čiastkové ciele rozvojového vzdelávania vo formálnom vzdelávaní.

V **primárnom vzdelávaní** ešte nie je možné naplno rozvinúť rozvojové vzdelávanie, pretože deti v tomto veku potrebujú ukotvenie v najbližšom okolí, potrebujú si uvedomovať, kam patria a prečo tam patria, aké je ich najbližšie prostredie (rodina, obec, životné prostredie). V tomto veku nie je ešte možné rozvíjať skutočné uvedomovanie globálnych problémov, ani pocit zodpovednosti za ne.

Napriek tomu je možné klásť predpoklady pre budúce chápanie globálnych problémov vo vyšších stupňoch vzdelávania a vo vyššom veku. Sú to skôr všeobecné vlastnosti osobnosti a zručnosti dôležité pre neskoršie globálne chápanie.

Ak teda vstúpi rozvojové vzdelávanie do tohto stupňa školy, tak môže (na základe profilu absolventa primárneho vzdelávania) rozvíjať schopnosť žiaka sústredene načúvať, používať vhodné argumenty a vyjadriť svoj názor. To je predpoklad pre budúce samostatné uvažovanie o globálnych problémoch.

Absolvent primárneho vzdelávania by mal podľa ŠtVP okrem toho rešpektovať kultúrnu rozmanitosť, vkus druhých ľudí a kultúrno-historické dedičstvo. Aj keď v tomto veku ide len o najbližšie okolie, možno maximálne v rámci menšej obce, ale hlavne v užšej a širšej rodine či v blízkom sociálnom okolí – aj tak je schopnosť

akceptovať rozmanitosť nevyhnutná pre budúce prijímanie hodnôt, ktoré sprostredkuje rozvojové vzdelávanie, a to hodnotu rovnosti ľudí, dôstojnosti človeka, spravodlivosti.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj úcty k odlišnosti.
- Rozvoj schopnosti aktívneho počúvania.

Absolvent **nižšieho sekundárneho vzdelávania** je emocionálne, sociálne aj intelektuálne oveľa vyspelejší. Vo veku 11-15 rokov sa už môže rozvinúť systematické rozvojové vzdelávanie, aj keď ešte stále nadväzuje na rozvíjanie všeobecných osobnostných vlastností a zručností.

Rozvojové vzdelávanie si tu kladie za cieľ hlavne rozvíjať kritické myslenie, teda hlavne kritické zhodnotenie ponúkaných informácií. Analytické-kritické myslenie absolventa základnej školy mu pomáha pri riešení problémov, resp. pri sledovaní, ako iní ľudia riešia problémy – uvedomuje si (samozrejme, zo svojho pohľadu) klady a zápory rôznych riešení. V rozvojovom vzdelávaní je možné túto schopnosť rozvíjať s pomocou globálnych tém, ako aj s ukázkami udržateľných či neudržateľných riešení globálnych problémov.

Absolvent základnej školy by si totiž mal už aj uvedomovať základné humanistické hodnoty, ktoré mu pomáhajú v zvažovaní pozitívnych a negatívnych dôsledkov ľudského konania. Jeho otvorenosť kultúrnej rôznorodosti v spätosti s úctou k hodnotám humanity mu otvára cestu k skutočnému pochopeniu globálnych problémov. Môže v jeho vedomí aj upevňovať pocit globálnej zodpovednosti. V tomto veku je dokonca možné klásť základy globálne zodpovedných postojov.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj analyticko-kritického myslenia.
- Rozvoj úcty k humanistickým hodnotám.
- Prehlbovanie otvorenosti voči kultúrnej rôznorodosti.
- Rozvoj pocitu globálnej zodpovednosti.

Absolventi **vyššieho sekundárneho vzdelávania** sú schopní kriticky vyhodnocovať informácie a analyticky i tvorivo ich spracúvať. Na tom základe prichádzajú s vlastnými riešeniami problémov, pretože vedia už odhadnúť negatívne a pozitívne dôsledky svojej činnosti.

Rozvojové vzdelávanie tu môže naplno vstúpiť s rozvojom globálneho uvedomenia, s rozvojom zodpovedných pocitov i postojov. Absolvent strednej školy je totiž schopný konštruktívne riešiť konflikty a problémy, čo s pomocou rozvojového vzdelávania dokáže uplatňovať už aj v globálnych kontextoch. Nemusí byť schopný rozvojovej akcie v ďalekej krajine, ale cíti, že lokálne dôsledky jeho činov súvisia s globálnymi vzťahmi.

Dokáže kombinovať lokálne a globálne dôsledky svojich činov, a túto schopnosť môže radikálne prehĺbovať rozvojové vzdelávanie, ktoré pracuje práve s prepojením lokálneho a globálneho. Vo väzbe na rozvoj úcty k základným humanistickým hodnotám sa tak na strednej škole môže rozvojové vzdelávanie podieľať na skutočne globálnej zodpovednosti žiaka.

K väzbe lokálneho s globálnym prispieva rozvojové vzdelávanie svojimi témami aj tým, že prehľbuje schopnosť žiaka reálne vyhodnocovať svoje potreby a svoje schopnosti. Cieľom rozvojového vzdelávania je viesť žiakov k reálnym korekciám vlastného správania vo vzťahu ku globálnym témam (témy životného prostredia sú v tomto veku žiaka veľmi lákavé).

Viacere kompetencie absolventa vyššieho sekundárneho vzdelávania priamo súvisia s možnosťami rozvojového vzdelávania. Ciele rozvojového vzdelávania je možné stanovovať na tomto stupni školy tak, že pomáhajú plniť základné ciele školy.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj analyticko-kritického myslenia.
- Rozvoj úcty k humanistickým hodnotám.
- Rozvoj sebareflexie a vedomia súvislostí lokálneho s globálnym.
- Rozvoj povedomia globálnej zodpovednosti.
- Prehľbovanie otvorenosti voči kultúrnej rôznorodosti.

Študijné programy na **vysokých školách** sa riadia akreditačnými spismi, ktoré zasa vychádzajú z opisov študijných odborov schválených Akreditačnou komisiou. Na Slovensku existujú stovky študijných programov na vysokých školách, takže nie je možné preberať ich podrobne. Vysoké školy však pripravujú určité skupiny odborníkov, pre ktorých je možné rozvojové vzdelávanie organizovať v určitých typických podobách. Kompetencie absolventov škôl majú isté typické črty a v určitých skupinách sú veľmi podobné.

U **učiteľov**, ktorí sú pre rozvojové vzdelávanie kľúčovou cieľovou skupinou, pretože ich zručnosti a vnímanie sveta pomôžu rozvíjať globálnu zodpovednosť u ďalších generácií, potrebujú od rozvojového vzdelávania hlavne dva typy zručností a schopností:

Učiteľ musí v prvom rade chápať globálne problémy a ich dôsledky, chápať dôležitosť rozvojovej pomoci a vážiť si základné humanistické hodnoty, ktoré sú v pozadí rozvojového vzdelávania. Len tak môže podnecovať u svojich budúcich žiakov pocit zodpovednosti, alebo až globálne zodpovedné správanie.

Učiteľ zároveň potrebuje základné didaktické zručnosti pre prácu s globálnymi problémami, teda zručnosti potrebné pre efektívne začlenenie rozvojového vzdelávania do predmetov, ktoré bude vyučovať.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Uvedomenie globálnych problémov a ich previazanosti s lokálnym prostredím.
- Prehlbovanie úcty k humanistickým hodnotám.
- Rozvoj didaktických zručností pre rozvojové vzdelávanie.

Absolventi vysokých škôl, ktorí sa ocitnú v **riadiacich funkciách**, sú v dnešnom svete nútení akceptovať globálne súvislosti v odbore, ktorý riadia (rovnako stavbár, ako aj poľnohospodár, chemik či etnológ). Bez uplatňovania globálneho videnia pôjdu ich činnosti proti udržateľnosti rozvoja ľudstva, aj keď samozrejme vo väčšine prípadov len na lokálnej úrovni.

Ich vedomie globálnej zodpovednosti ich preto musí viesť k tomu, aby problémy svojho pracoviska riešili s vedomím globálnych väzieb ľudskej činnosti. Na druhej strane sú nútení dôsledky globálnych problémov neustále vzťahovať ku každodenným problémom svojho pracoviska. Tak, aby pracovisko, ktoré riadia, neodporovalo svojou činnosťou a svojimi produktmi princípom udržateľnosti rozvoja ľudstva. Vedomie previazanosti lokálneho a globálneho je pre nich nevyhnutné.

Riadiaci pracovníci sú často v pozíciách, že môžu priamo vstúpiť do rozvojovej pomoci. Rozvojové vzdelávanie ich na vysokých školách môže na túto situáciu pripraviť a ukázať im zmysel a hlavné cesty rozvojovej pomoci.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj globálneho uvedomenia.
- Rozvoj globálnej zodpovednosti, a hlavne zodpovedných postojov ku globálnym problémom.

- Prehlbovanie schopnosti transformovať globálne problémy do lokálnych podmienok.
- Prehlbovanie zručností hľadať efektívne riešenia s vedomím globálnych dôsledkov svojho konania.
- Pochopenie zmyslu rozvojovej pomoci.

Vysoké školy pripravujú budúce **vedecké generácie**. Už z princípu vedy a poznania, ktoré majú vždy globálne súvislosti, je nevyhnutné, aby si budúci vedci rozvíjali vedomie globálnych súvislostí svojej vedy a globálnych dôsledkov pri uplatnení jej výsledkov (typickým príkladom je genetika).

Aj pri aplikácii výsledkov vedy je nevyhnutné, aby vedci zvažovali, do akého globálneho kontextu ich produkty prichádzajú a aby sa snažili aplikovať ich v smere udržateľného rozvoja ľudstva. V tomto smere môžu svojimi produktmi tiež často priamo vstúpiť do rozvojovej pomoci.

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj globálneho uvedomenia.
- Rozvoj pocitu globálnej zodpovednosti a globálne zodpovedných postojov.
- Rozvoj vedomia, že lokálne podmienky a globálne problémy sú úzko prepojené.
- Pochopenie zmyslu rozvojovej pomoci.

Vysoké školy pripravujú aj množstvo **odborníkov**, ktorí budú ako radoví profesionáli fungovať v rozvoji technológií, životného prostredia a pod. (lekári, chemici, právnici a pod.). Všetci však budú v pozíciách vzdelaných ľudí, vidiacich ponad každodenné problémy a vnímajúci globálne prepojenie svojej činnosti.

Rozvojové vzdelávanie musí aj ich pripraviť na to, aby si uvedomovali globálne súvislosti svojej činnosti, aby boli schopní prijať zodpovednosť za jej globálne dôsledky (aj keď tá zodpovednosť je veľmi obmedzená – ide však o uvedomenie si svojho malého podielu na globálnej zodpovednosti celého ľudstva).

Globálne zodpovedné postoje ich môžu viesť k tomu, že svoju činnosť radového profesionála a vzdelanca nasmerujú tak, aby nenarúšali udržateľnosť rozvoja ľudstva. Ako radoví profesionáli majú možnosť aj podporovať rozvojovú pomoc (priamo, svojimi produktmi a činnosťou, alebo nepriamo, svojimi postojmi a názormi).

Cieľmi rozvojového vzdelávania sú tu:

- Rozvoj globálneho uvedomenia.

- Rozvoj pocitu globálnej zodpovednosti a globálne zodpovedných postojov.
- Rozvoj vedomia, že lokálne podmienky a globálne problémy sú úzko prepojené.
- Pochopenie princípov udržateľného rozvoja.
- Pochopenie zmyslu rozvojovej pomoci.

5.2.2. Čiastkové ciele podľa Národnej stratégie

Čiastkové ciele rozvojového vzdelávania sú v Národnej stratégii pre globálne vzdelávanie dosť podrobne rozčlenené, netreba ich tu opakovať, preto len zhrnieme.

Afektívne ciele rozvojového vzdelávania sa orientujú na rozvoj pocitu zodpovednosti voči sebe a svetu, na rozvoj rešpektu k rôznorodosti ľudstva a rozvoj spolupráce, ako aj na prehĺbovanie uvedomenia si súvislosti lokálnych problémov s globálnymi.

Psychomotorické ciele rozvojového vzdelávania sa orientujú na rozvoj zručností v práci s informáciami, na rozvoj zručnosti v riešení problémov a v spolupráci s inými ľuďmi.

Kognitívne ciele rozvojového vzdelávania sa orientujú na rozvoj schopnosti chápať príčiny globálnych problémov, na spoznávanie a odhaľovanie hlavných aktérov v globálnom kontexte a na uvedomenie si súvislostí lokálnej úrovne s globálnou.

V takomto poradí ich uvádza Národná stratégia. Je tým jasne zdôraznené, že získavanie poznatkov a informácií o globálnych problémoch je len nástrojom na rozvoj globálneho uvedomenia, globálnej zodpovednosti a spolupráce.

5.2.3. Čiastkové ciele podľa Miléniových cieľov

Ak by sme ako krajina, ktorá podpísala Miléniovú deklaráciu OSN a prihlásila sa k Miléniovým cieľom, mali prispieť k ich napĺňaniu, malo by si rozvojové vzdelávanie stanoviť tieto čiastkové ciele:

Rovnako ako na základe všetkých ostatných prístupov, aj stanovovanie na základe Miléniových cieľov nás privedie k rozvoju globálneho uvedomovania. Tento čiastkový cieľ patrí k vstupným čiastkovým cieľom rozvojového vzdelávania. Bez neho nie je možný ďalší postup, splnenie tohto cieľa musí byť na začiatku každého rozvojového vzdelávania.

Miléniové ciele však vedú rozvojové vzdelávanie ešte k dvom čiastkovým cieľom, ktoré sa síce objavujú aj na základe iných prístupov, ale tu sú prvoradé:

- Rozvoj pasívnej podpory rozvojovej pomoci.
- Podnecovanie aktívnej podpory rozvojovej pomoci.

Pasívna podpora rozvojovej pomoci je nevyhnutná, ak má Slovensko prispieť k plneniu Miléniových cieľov. Rozvojové vzdelávanie tu nielen vysvetľuje, že v našich životoch sa prejavujú negatívne dôsledky globalizácie a civilizačného rozvoja, ale aj získava ľudí pre podporu pomoci tam, kde je to potrebné.

Slovenská republika nepatrí síce k masívnym podporovateľom iných regiónov sveta, ale predsa len je aktívnym hráčom aj v globálnych problémoch, aj v riešení drobných, lokálnych problémov (napr. aktívne pomáha v Afganistane a aktívne pomáhala na Haiti po zemetrasení). Na to však slovenskí politici potrebujú mandát od voličov a iné (najmä mimovládne) organizácie potrebujú psychickú podporu a financie. Len občania SR môžu dať vo voľbách politikom mandát pre rozvojovú pomoc a neskôr ich prostredníctvom médií či vlastnej aktivity podporovať v rozvojovej pomoci. A len občania môžu vyvíjať tlak na rôzne vládne, súkromné aj mimovládne či medzinárodné inštitúcie, aby svojimi finančnými alebo organizačnými zdrojmi podporovali rozvojovú pomoc Slovenskej republiky.

Aktívna podpora rozvojovej pomoci je vlastným zaangažovaním sa občanov do pomoci (ako napr. zvyšovanie počítačovej gramotnosti učiteľov v Keni alebo očkovanie detí v Indii). Ide tu buď o finančný vklad, o organizáciu pomoci na území SR, alebo o priamu pomoc na mieste v cudzine.

Nie je cieľom rozvojového vzdelávania lákať ľudí na vycestovanie do zahraničia. V celoslovenskom meradle je dôležitá hlavne pasívna podpora rozvojovej pomoci, pretože aktívna rozvojová pomoc si dnes už žiada silnejšie organizácie s relatívne veľkými zdrojmi. Pre rozvoj aktívnej pomoci je dostatočne efektívne, ak sa občania zaangažujú svojim malým podielom vo svojom lokálnom prostredí (napr. zbierka šiat). Práve v takýchto prípadoch sa prejavuje schopnosť vnímať prepojenie lokálnych podmienok a globálnych problémov.

Rozvojové vzdelávanie ťažko privedie človeka k aktívnej pomoci, môže však podnecovať jeho motiváciu k aktívnej podpore rozvojovej pomoci.

6. Realizácia rozvojového vzdelávania

Možnosti a spôsoby realizácie rozvojového vzdelávania sa líšia podľa stupňa škôl, na ktorých ho chceme uskutočňovať. Všade však majú spoločné princípy.

6.1. Organizácia rozvojového vzdelávania

Rozvojové vzdelávanie je možné organizovať v troch základných formách na rôznych stupňoch škôl:

- a) Ako pohľad na svet, ktorý sa prelína viacerými predmetmi.
- b) Ako nosnú mesačnú, polročnú alebo ročnú tému, ktorá určuje základné smerovanie predmetov.
- c) Ako samostatný predmet.

Tretiu formu – rozvojové vzdelávanie ako **samostatný predmet** – je vhodné realizovať len v krajnom prípade. V tejto podobe sa totiž globálne problémy a ich zvládanie stávajú v očiach žiakov/študentov izolovanou problematikou a v podstate sa globálne problémy redukujú na izolované témy (extrémna chudoba, nedostatok vody a pod.). Rozvojové vzdelávanie tak plní svoje ciele len čiastočne, pretože nerozvíja globálny pohľad na svet, ale upozorňuje iba na jednotlivé témy, ktoré sú súčasťou globálnych problémov.

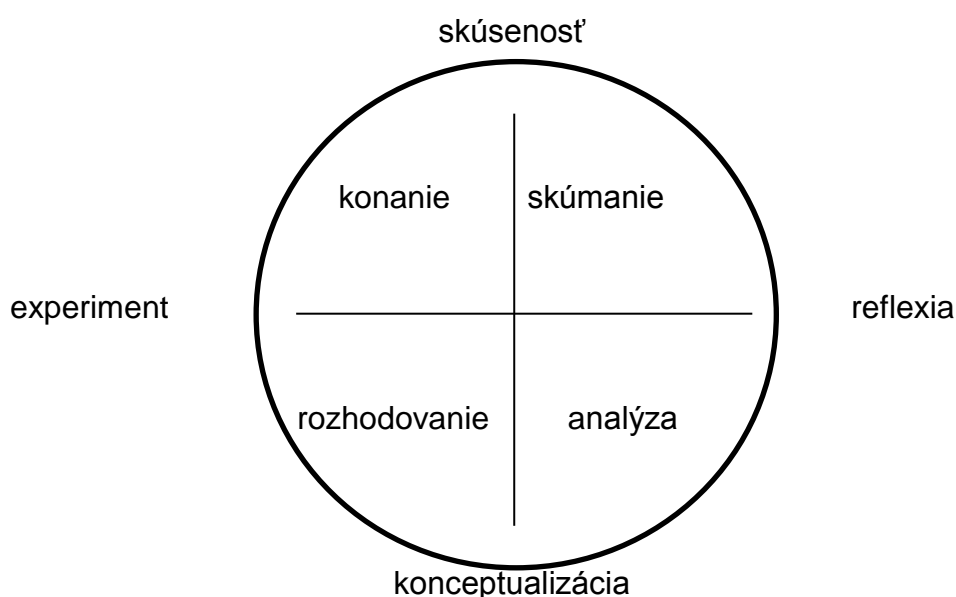
Druhú formu – rozvojové vzdelávanie ako **dlhodobá téma** určujúca zameranie predmetov – je možné využiť na školách, ktorých študijný program sa realizuje na báze podobných tém (ako sú napr. školy fungujúce na báze integrovaného tematického vyučovania, alebo waldorfské školy a pod.). V tomto prípade sa rozvojové vzdelávanie stane dlhodobým pôsobením, a môže tak výrazne ovplyvniť názory i postoje žiakov/študentov. – Podobný prístup však pri dnes platnom Štátnom vzdelávacom programe je veľmi ťažký a možný hlavne na súkromných či alternatívnych školách.

Mohol by mať väčšiu šancu v prípade, ak by si jednotlivý učiteľ na svojom predmete zvolil podobný prístup a určitú tému rozvojového vzdelávania by povýšil na nosnú tému napr. mesiaca. Takýto postup mu ŠtVP umožňuje. Žiaci/študenti tak môžu vnímať problematiku určitého školského predmetu optikou globálnych problémov (bez problémov napr. využiteľné v geografii, v histórii, v biológii)

Prvá forma – rozvojové vzdelávanie ako **pohľad na svet** prechádzajúci viacerými predmetmi – je najefektívnejšou formou. Nie je to už len posun jedného predmetu do globálnej optiky, ale – po dohode viacerých učiteľov – je možné aj samotný posun „globalizovať“ tým, že sa napojí na tému viacerých predmetov. Vynikajúce prepojenie je možné urobiť napr. medzi dejepisom a geografiou. Pri takom prepojení spoznávajú žiaci/študenti výsledky ľudskej činnosti v čase aj v priestore a dôsledky globálnych problémov i civilizačného vývoja tak cítia ako niečo, čo vzniklo v určitej činnosti ľudí a v určitom priestore. Dôsledky globalizácie potom nemusia vnímať ako fatálne, ale pretože sú výsledkom ľudskej činnosti, je aj v moci človeka zmierňovať ich. Podobné vhodné prepojenia sú možné napr. medzi občianskou výchovou a umením a kultúrou, alebo občianskou výchovou a cudzím jazykom, medzi biológiou a geografiou a pod.

Metódy rozvojového vzdelávania sú veľmi rôznorodé. Pretože rozvojové vzdelávanie sa nemôže koncentrovať len na šírenie poznatkov o globálnych problémoch, ale malo by rozvíjať názory, hodnotové orientácie a postoje, musí do svojich foriem a metód začleniť skúsenostné a zážitkové učenie kombinované s kognitívnymi činnosťami a so sebareflexiou. Dôležité je, aby rešpektovalo celý **Kolbov cyklus učenia**.

Rozvojové vzdelávanie na každej úrovni školy by sa malo pohybovať v týchto procesoch, pričom podľa povahy žiakov/študentov a podľa povahy témy si učiteľ volí postup. Nie je dôležité, či začne praktickým praktickou činnosťou a skončí konceptualizáciou alebo naopak, dôležité je skombinovať všetky učiace procesy zahrnuté v Kolbovom cykle učenia.

6.2. Úlohy vysokých škôl

Základnou úlohou vysokých škôl v rozvojovom vzdelávaní je **pripraviť profesionálov s globálnym uvedomením a s globálnou zodpovednosťou**. Viac o cieľoch vysokých škôl je možné nájsť v časti 5.2.1 Čiastkové ciele podľa kompetencií.

Vysoké školy na jednej strane pripravujú **inteligenciu** spoločnosti, ktorá má vidieť ďalej a v širších kontextoch, ako vidí väčšina spoločnosti. V dnešnom svete to znamená vidieť aj negatívne dôsledky globalizácie a civilizačného vývoja, varovanie pred nimi, hľadanie východísk v slobodnom bádání – ale aj navrhovanie východísk zo situácie.

Na tomto základe môžu a majú vysoké školy pripravovať profesionálov vo svojich odboroch tak, aby títo profesionáli **vnímali** svoj odbor v globálnom kontexte a vnímali dôsledky svojho odboru pre globálny vývoj. Dostávajú tak možnosť formovať si vlastnú globálnu zodpovednosť – už to nie je len lokálna zodpovednosť za vlastné činy, ale uvedomenie zodpovednosti celého vlastného odboru, ktorý každý skutočný profesionál v malej miere rozvíja.

Úloha inteligencie v spoločnosti zároveň núti vysoké školy pripravovať budúcich profesionálov tak, aby si uvedomovali svoje miesto v spoločenskej deľbe práce a boli schopní si svoje miesto aj **prakticky** zastať. Cez napojenie na iné odbory, na iné praktické činnosti, cez vedomie obmedzeného pôsobenia individua a individuálneho odboru – cez také napojenie na spoločenskú prax môže absolvent vysokej školy (odborník v určitom odbore) tiež pociťovať a realizovať svoju individuálnu globálnu zodpovednosť.

V prvom prípade – odborník vníma miesto svojho odboru vo svete – je to len pripravenosť rozvíjať svoj odbor tak, aby prispieval k udržateľnému rozvoju sveta. V druhom prípade – odborník sa zapojí do spoločenskej deľbe práce v praktickej aktivite spoločnosti – je to činnosť, ktorá aktívne prispieva k udržateľnému rozvoju.

To sú dve základné úlohy vysokých v súčasnom rozvojovom vzdelávaní.

Vysoké školy ako spoločenské centrá intelektuálneho života a slobodného výskumu sa musia zhostiť aj svojej tretej základnej úlohy v rozvojovom vzdelávaní. V spoločnosti niet iného aktéra, ktorý by mohol viesť **systematický diskurz** o rozvojovom vzdelávaní. Jedine vysoké školy majú v Slovenskej republike kapacitu na systematické rozvíjanie teórie rozvojového vzdelávania, na cieľavedomý,

systematický a dlhodobý výskum rozvojového vzdelávania, jeho cieľov, priebehu i výsledkov. Môžu a mali by prinášať nové poznatky zo zahraničia, vlastným výskumom konfrontovať poznatky s realitou, na verejnosti prezentovať výsledky výskumu. S pomocou vlastného výskumu môžu a mali by aj získavať verejnosť pre rozvojovú pomoc – s pomocou médií alebo vlastnou popularizačnou aktivitou meniť atmosféru v spoločnosti v prospech rozvojovej pomoci.

Špeciálne postavenie tu majú fakulty pripravujúce budúcich **učiteľov**. Tie už nepripravujú len odborníkov vo svojich odboroch, ale profesionálov, ktorí by mali by schopní rozvíjať globálne uvedomenie a globálnu zodpovednosť u žiakov nižších stupňov škôl. Ide teda aj o získanie zručností pre rozvojové vzdelávanie – hlavne zručností pre skúsenostné učenie, pre rozvoj postojov a pre formovanie hodnotových orientácií.

Základné a stredné školy pripravujú žiakov/študentov na vlastné globálne uvedomenie a globálnu zodpovednosť. Podiel vysokých škôl v rozvojovom vzdelávaní sa oproti nim orientuje na prípravu ľudí, ktorí okrem vlastného vedomia a zodpovednosti voči globálnym problémom sú schopní priamo **ovplyvňovať** svoje **okolie** – smerom ku globálnemu uvedomeniu a ku globálnej zodpovednosti.

7. Literatúra

Uvádzame tu hlavnú literatúru o globálnom a rozvojovom vzdelávaní v slovenčine:

1. *8 goals 4 future – 8 schools 4 change. 8 cieľov pre budúcnosť – 8 škôl pre zmenu. Projektové vyučovanie na tému Miléniových rozvojových cieľov krok za krokom. Metodická príručka pre učiteľov stredných škôl.* L. Zajac, Z. Nemčeková, Z. Konečná, A. Návojský (ed.). Bratislava : Človek v ohrození, 2008 (bez ISBN)
2. *Aktívne globálne školy. Metodická príručka pre stredné a základné školy.* Bratislava : Človek v ohrození, 2008. ISBN 978-80-7114-714-5
3. CÁROVÁ, T., KOHANOVÁ, I. a kol.: *Globálne vzdelávanie pre ZŠ. Metodická príručka pre učiteľov 2. stupňa ZŠ. Matematika.* Bratislava : Človek v ohrození, 2012. ISBN 978-80-970900-4-3

4. CÁROVÁ, T., NÁVOJSKÝ, A., NOGOVÁ, M. a kol.: *Globálne vzdelávanie pre ZŠ. Metodická príručka pre učiteľov 2. stupňa ZŠ. Geografia*. Bratislava : Človek v ohrození, 2012. ISBN 978-80-970900-3-6
5. CÁROVÁ, T., ŠEMRINCOVÁ, L., MISTRÍK, E. a kol.: *Globálne vzdelávanie pre ZŠ. Metodická príručka pre učiteľov 2. stupňa ZŠ. Výtvarná a hudobná výchova umením*. Bratislava : Človek v ohrození, 2012. ISBN 978-80-970900-1-2
6. CÁROVÁ, T., VARGOVÁ, D. a kol.: *Globálne vzdelávanie pre ZŠ. Metodická príručka pre učiteľov 2. stupňa ZŠ. Občianska náuka*. Bratislava : Človek v ohrození, 2012. ISBN 978-80-970900-2-9
7. DEAK, M., PIETRUCHOVÁ, O., PLENCNER, A., PROBSTOVÁ, K., SHEMESH, J., ZAJAC, L: *Jeden svet na školách III., druhá časť, metodická príručka pre učiteľov stredných škôl*. Bratislava : Lúč, 2010. ISBN 978-80-7114-824-1
8. *Fair trade – Modelový učebný koncept pre globálne rozvojové vzdelávanie*. (CD-ROM). Banská Bystrica : MPC 2006 (bez ISBN)
9. FOUNTAINOVÁ, S.: *Vzdelávanie pre rozvoj*. Prešov : MPC, 2007. ISBN 978-80-8045-480-7
10. HIPŠ, J., ĎURIŠOVÁ, P.: *Svet je len jeden. Príručka globálneho rozvojového vzdelávania*. Bratislava : CEEV Živica, 2006. ISBN 80-968989-5-7
11. HOLEČKOVÁ, E.: *Globálne rozvojové vzdelávanie na 1. stupni základnej školy*. Prešov : MPC, 2009 (bez ISBN)
12. *Jeden svet na školách*. Bratislava : Človek v ohrození, 2005 (bez ISBN)
13. KOLBASKÁ, V.: *Globálne rozvojové vzdelávanie a vyučovanie matematiky na 2. Stupni ZŠ*. Bratislava : MPC, 2007. ISBN 978-80-8052-301-5
14. KOLEKTÍV.: *Jeden svet na školách, metodická príručka pre učiteľov stredných škôl*. Bratislava : Človek v ohrození, 2007 (bez ISBN)
15. LYSÝ, J. a kol.: *Globálne rozvojové vzdelávanie*. Bratislava : Album, 2007. ISBN 978-80968667-7-9
16. *Metodická príručka pre učiteľov „Rozvojové krajiny a utečenci“*. Bratislava : Človek v ohrození, 2005 (bez ISBN)
17. *Národná stratégia pre globálne vzdelávanie na obdobie rokov 2012-2016*. (Online, 13. 9. 2013)
[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_39D5F8CBBAFAE676C1257B390040012C_SK/\\$File/130325_Narodna_streteria_globalne_vzdelavanie_2012_2016.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_39D5F8CBBAFAE676C1257B390040012C_SK/$File/130325_Narodna_streteria_globalne_vzdelavanie_2012_2016.pdf)

18. NÁVOJSKÝ, A.L., ZAJAC, L.: *Panáčik proti chudobe. Metodická príručka pre učiteľov*. Bratislava : Človek v ohrození, b.r. (bez ISBN)
19. PLATFORMA MIMOVLÁDNYCH ROZVOJOVÝCH ORGANIZÁCIÍ: *Globálne vzdelávanie v SR*. (Online, 13. 9. 2013) <http://www.mvro.sk/sk/globalne-vzdelavanie/globalne-vzdelavanie-v-sr?showall=&start=5>
20. RASLAVSKÁ, I. a kol.: *Globálna dimenzia v školách. Metodická príručka pre učiteľov stredných škôl*. Bratislava : Človek v ohrození, 2007. ISBN 978-80-7114-666-7
21. SLOVENSKÁ KATOLÍCKA CHARITA: *Rozvojové vzdelávanie*. (Online, 13. 9. 2013) <http://www.charita.sk/stranky/rozvojove-vzdelavanie>
22. SUCHOŽOVÁ, E.: *Globálne rozvojové vzdelávanie v edukačnej praxi ZŠ*, Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2007. ISBN 978-80-8045-505-7
23. ŠEMRINCOVÁ a kol.: *Aktívne globálne školy 2. Metodická príručka pre učiteľky a učiteľov základných a stredných škôl*. Bratislava : Človek v ohrození, 2012. ISBN 978-80-970900-0-5
24. ŠKOVIERA, A.: *Dve tváre jedného sveta. Príručka UNICEF pre základné školy (1.-4. Ročník)*. Bratislava : UNICEF, 2009. ISBN 978-80-88788-09-6
25. TALDÍKOVÁ, E.: *Globálne rozvojové vzdelávanie na Slovensku – doterajší vývoj a perspektívy*. Bratislava : Slovenské centrum pre komunikáciu a rozvoj, 2011 (bez ISBN)
26. ZAJAC, L., FARKAŠOVÁ, K., SLANINOVÁ, J., KUMANOVÁ, Z., NÁVOJSKÝ, A.: *Jeden svet na školách. Metodická príručka pre učiteľov stredných škôl*. Bratislava : Človek v ohrození, 2007 (bez ISBN)
27. ZAJAC, L., NÁVOJSKÝ, A.: *Jeden svet na školách. Metodická príručka pre učiteľov základných a stredných škôl*. Prešov : MPC, 2006 ISBN 80-8045-441-8
28. ZAJAC, L., NÁVOJSKÝ, A.: *Jeden svet na školách III, metodická príručka pre stredné školy*. Bratislava : Lúč, 2009 ISBN 978-80-7114-747-3
29. ZELINOVÁ, M., FÜLÖPOVÁ, E.: *Dve tváre jedného sveta. Príručka UNICEF pre materské školy*. Bratislava : UNICEF, 2009 (bez ISBN)
30. ŽIVICA: *Globálne rozvojové vzdelávanie v pohybe*. (Online, 13. 9. 2013) <http://www.zivica.sk/vpohybe/>

Stránky na internete:

www.bohatstvonarodov.sk

www.clovekvohrozeni.sk

www.nadaciapontis.sk

<http://vzdelavanie.nadaciapontis.sk/>

www.slovakaid.sk